

Мукачівський державний університет
Гуманітарний факультет
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

05 – Соціальні та поведінкові науки / 053 – Психологія

«Психологічні особливості становлення економічної ідентичності в
учнів раннього юнацького віку»

Студентки 2-го курсу П-2мз групи
напряму підготовки «Психологія»
спеціальності 053 «Психологія»

Чекан Н.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник Брецько І.І.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Бохонкова Ю.О.

(прізвище та ініціали)

Мукачево – 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	7
1.1. Психологічні особливості раннього юнацького віку.....	7
1.2. Напрями становлення економічної ідентичності в ранній юності.....	15
1.3. Структуризація становлення економічної ідентичності в ранній юності.....	21
Висновки до першого розділу.....	26
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РАННЬОМУ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	28
2.1. Процедура та основні етапи емпіричного дослідження.....	28
2.2. Аналіз результатів експериментального вивчення психологічних особливостей економічної ідентичності в студентів раннього юнацького віку.....	32
2.2.1. Результати емпіричного дослідження економічної ідентичності (кількісний та якісний аналіз).....	32
2.2.2. Результати емпіричного дослідження економічної ідентичності з інтегрованим емоційним компонентом (кореляційний і факторний аналіз).....	47
2.2.3. Аналіз емпіричного дослідження впливу географічного фактору місця проживання на психологічні особливості економічної ідентичності.....	54
Висновки до другого розділу.....	58
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ РАННЬОГО ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	60
3.1. Організаційно-методичні засади формувального експерименту.....	60
3.2. Психологічний зміст напрямів програми тренінгу розвитку економічної ідентичності студентів.....	64
3.3. Інтерпретація результатів формувального експерименту.....	85

Висновки до третього розділу.....	91
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ	101

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних наукових дослідженнях, пов'язаних із соціально-економічними змінами, що відбуваються в суспільстві, актуалізуються проблеми підвищення фахового рівня спеціалістів різних професій. У період ранньої юності закладається практична основа для зростання особистісної готовності людини, яка здатна працювати в умовах ринково-економічної нестабільності. На цих питаннях зосереджують увагу вітчизняні та зарубіжні психологи. Вони економічну ідентичність розглядають як структурну складову економічної соціалізації, а також соціальної ідентичності. Незважаючи на вагомі наукові здобутки в дослідженні економічної ідентичності, її структура потребує детальнішого теоретико-методологічного виокремлення.

У ранньому юнацькому віці, на думку сучасних дослідників, економічна ідентичність розглядається як соціально-психологічний конструкт адаптації учнів до нових правил поведінки, що діють в близькому для них середовищі. Суть такої адаптації полягає в здатності учнів створювати образ «Я» економічної людини, економічно ототожнюючи свою поведінку з поведінкою авторитетної для них особистості.

Отже, актуальність вивчення психологічних особливостей економічної ідентичності школярів раннього юнацького віку мотивована як потребою в теоретичній розробці даної проблеми, так і практичними завданнями: створенням адекватних методик для діагностики економічної ідентичності, зокрема визначення її структури, практичними рекомендаціями з формування економіко-психологічної зрілості та створенням психопрофілактичних програм із запобігання комплексу негативних емоційних переживань, емоційного вигорання в учнів раннього юнацького віку.

Високий рівень соціально-психологічної значущості, недостатнє емпіричне вивчення проблеми становлення економічної ідентичності

зумовили вибір теми нашого дослідження «Психологічні особливості становлення економічної ідентичності в учнів раннього юнацького віку».

Мета дослідження полягає в теоретичному з'ясуванні особливостей становлення економічної ідентичності в учнів раннього юнацького віку та емпіричному дослідженні особливостей економічної ідентичності.

Відповідно до поставленої мети було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Теоретично проаналізувати психологічну сутність становлення економічної ідентичності учнів раннього юнацького віку в зарубіжній та вітчизняній науці.

2. Емпірично дослідити психологічні особливості становлення економічної ідентичності учнів раннього юнацького віку, здійснити порівняльний аналіз відмінностей становлення економічної ідентичності в учнів, які проживають у міській та сільській місцевості;

3. Розробити та апробувати програму соціально-психологічного тренінгу розвитку економічної ідентичності в учнів раннього юнацького віку.

Об'єкт дослідження - економічна ідентичність особистості.

Предмет дослідження - психологічні особливості становлення економічної ідентичності в учнів раннього юнацького віку.

Теоретико-методологічна основа дослідження – наукові розробки з проблеми становлення економічної ідентичності учнів та їх соціалізації в новому для них середовищі (У.Джемс, О.Дейнека, Н.Дробишева, А.Журавльов, В.Москаленко, Н.Побірченко); суб'єктний підхід до вивчення свідомості К.Альбуханової, Б.Ананьєва, Т.Титаренка, результати психологічних досліджень особливостей розвитку людини в період ранньої юності (Л.Виготський, О.Мерзлякова, О.Сергеєнкова, Дж.Холл).

Для вирішення завдань та досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, систематизація, узагальнення психологічних даних за темою дослідження);

емпіричні та методи математичної статистики (методи багатомірної статистики: факторний аналіз.

База дослідження. Дослідження проводилось на базі Мукачівського державного університету зі студентами 1-го та 2-го років навчання. Гетерогенну вибірку склали: на констатувальному етапі 60 осіб; на формуальному етапі 60 осіб експериментальна група ($n = 30$) та контрольна група ($n = 30$).

Практичне значення дослідження полягає в розробці та удосконаленні діагностичного інструментарію для вивчення економічної ідентичності учнів раннього юнацького віку. Розроблено та впроваджено програму «Соціально-психологічний тренінг розвитку економічної ідентичності», яка спрямована на подолання негативних емоційних переживань старшокласників та конструювання економічної ідентичності. Результати дослідження можуть бути використані в лекційних курсах із вікової психології, соціальної психології.

Структура роботи. Дана кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких закінчується висновками, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст викладено на 95 сторінках тексту. Загальний обсяг – 142 сторінки.

Публікації за час навчання.

Брецько, І.І. Психологічні напрями становлення економічної ідентичності в ранній юності / І.І. Брецько, І.І. Бучмей, Н.В. Чекан // Становлення особистості професіонала у постковідному просторі [Електронний ресурс] : збірник тез жоповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 травня 2022 р., м. Мукачево) / гол. ред. Т.Д.Щербан. – Мукачево : МДУ, 2022. – С. 34-36.

Брецько І.І, Варга В.С., Чекан Н.В. Психологічні особливості становлення економічної ідентичності в юнаків. Наука майбутнього. Мукачево, 2022

ВИСНОВКИ

Результати теоретико-емпіричного аналізу дали підстави для таких висновків:

1. Економічна ідентичність – це відображений економічною свідомістю продукт економічної соціалізації, утворений за допомогою механізму економічної ідентифікації, яким індивід присвоює собі певні оцінки, знання, цінності та характеристики, пов'язані з цим уявленням та емоційні прояви, утворюючи цілісну динамічну систему з когнітивним, афективним (емоційним), ціннісно-мотиваційним, поведінковим компонентами. Емоційний компонент економічної ідентичності включає в себе різноманітні емоції, переживання стосовно економічного образу Я, своєї самості, і залежить від становлення ідентичності, її структури, оцінки значущості ситуації та мотиваційно-ціннісного компонента. Очевидною є залежність між становленням ідентичності, її зрілістю і коливанням емоційних станів, афективних реакцій. Становлення ідентичності, самовизначення в морально-етичному, соціально-культурному та економічному контекстах означає і гармонійну побудову мікросоціальних міжособистісних стосунків, а, отже, зменшення рівня емоційного вигорання в спілкуванні, в провідній діяльності.

2. Психологічну структуру економічної ідентичності (яка має системоутворюючий зв'язок із економічною свідомістю) становить: когнітивний компонент (економічні знання), ціннісно-мотиваційний компонент (економічні цінності та потреби, мотиви), афективний компонент (емоції, почуття, пов'язані з процесом економічної ідентифікації), поведінковий компонент (економічна поведінка, економічні дії, економічні репрезентації).

3. Психологічними детермінантами становлення економічної ідентичності на різних вікових етапах є економічна компетентність, економічні цінності, економічні потреби, економічні уявлення, мрії,

економічні настановлення, економічні бажання, прагнення, економічна поведінка, суб'єктивно-економічний статус найближчого оточення учня.

4. Більш розвинена економічна ідентичність супроводжується позитивним емоційним фоном, зокрема переживанням емоції радості. Такі респонденти характеризуються високою самоповагою та диференційованим і позитивним самосприйняттям, мають більш чітке уявлення щодо власних професійних перспектив, а, отже, їм властиві товариськість, впевненість у собі, орієнтація на свій внутрішній світ, високий рівень соціальної компетенції і самоконтролю. Вони є більш соціально адаптивними, наполегливими в досягненні мети, точними в оцінках, відповідальними, соціально сміливими, активними та впевненими у собі, володіють діловою спрямованістю та емоційною врівноваженістю.

5. Виявлені деякі відмінності між студентами, які проживають у міській та сільській місцевості, стосовно економічної ідентичності. Зокрема, у порівнянні зі студентами із сільської місцевості, для міських студентів характерним є більш розвинена економічна ідентичність (за опитувальником «Економічні ідентичність»), більш інтенсивне переживання емоції радості, більш висока диференційованість оцінки професійної перспективи, а також більш високий рівень загальної самоідентичності (кількість ідентифікацій) та позитивної самооцінки (кількість позитивно оцінених ідентифікацій).

6. Теоретико-методологічний аналіз методів психологічної корекції доводить, що роль соціально-психологічного тренінгу як активного методу розвитку економічної ідентичності полягає у тому, що, даючи можливість включитись у ситуації економічного вибору, економічних самоідентифікацій, він сприяє розвитку провідних компонентів економічної ідентичності – когнітивного, емоційно-оцінного і поведінкового, – а також спонукає до залучення мислительних процесів для аналізу власної економічної поведінки, проектування образу економічного майбутнього, удосконалюють інтерактивну і перцептивну сторони спілкування, формує осмислення власної

економічної позиції, становлення адекватного Я-образу та зменшення негативних почуттів і переживань.

Перспективи дослідження полягають у поглибленому вивченні всіх компонентів економічної ідентичності, особливо динаміки та формування емоційного компоненту економічної ідентичності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми становлення економічної ідентичності. Подальшого вивчення також потребують аспекти взаємозалежності економічної поведінки та економічної ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова Г. М., Дембицька Н. М., Москаленко В. В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. Київ : «ППП». 2005. 307 с.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / [пер. с англ. А. Боковикова]. Москва : Академический проект. 2007. 240 с. (серия «Психологические технологии»).
3. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры, или Вы сказали «здравствуйте», что дальше? Психология человеческой судьбы. Екатеринбург : ЛИТУР. 2004. 576 с.
4. Вірна Ж. П. Основи професійної орієнтації : *навчальний посібник*. Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки. 2003. 156 с.
5. Выготский Л. С. Собрание сочинений в шести томах. Т. 3 : История развития высших психических функций. Москва : Педагогика. 1983. 368 с.
6. Гуменюк О. Психологія Я-концепції: *навчальний посібник*. Тернопіль: Економічна думка. 2004. 310 с.
7. Дембицька Н. М. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді. *Соціальна психологія*. 2008. №3. С. 53-67.
8. Дубчак Г.М. Внутрішньоособистісні конфлікти студентів у період навчання у вузі: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ : Чернівецький держ. ун-т ім. Ю.Федьковича. 2000. 204 с.
9. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис. Москва. 1996. 344 с.
10. Зелінська Т.М., Ічанська О.М. Стратегія психолого-педагогічної допомоги вчителя у становленні самоідентичності старшокласника. *Психологія: Збірник наукових праць*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. 1999. Вип.4 (7). С. 160-163.
11. Зелінська Я. Особливості психічного вигорання аспекті професійного стресу. *Соціальна психологія*. 2009 р. С. 127-135.

12. Зубіашвілі. І. К. Проблема економічної соціалізації в психології. *Проблеми сучасної психології*. Випуск 7. 2010. С. 219-229.

13. Ічанська О.М. Проблеми ідентичності в теорії особистості Е. Еріксона. Психологія: *Збірник наукових праць*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. 1999. Вип. 2 (5). С. 33-36.

14. Кириленко Т. Психологія: емоційна сфера особистості: *навчальний посібник*. Київ : Либідь. 2007. 256 с.

15. Коростеліна К.В. Ідентичність як система: структура і смисловий зміст елементів. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2001. Т. III. Ч. 7. С. 118–124.

16. Коростеліна К.В. Проблема вивчення структури ідентичностей як чинника у прогнозуванні соціального розвитку суспільства. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2001. Т. III. Ч. 1. С. 60–65.

17. Коростеліна К.В. Структура і динаміка системи соціальної ідентичності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія». Київ. 2003. 28 с.

18. Куликов Л. Стресс и стрессоустойчивость личности. *Теоретические и прикладные вопросы психологии*. Вып.1.4.1 / Под. ред. А. А. Крылова. СПб. 1995. С. 85-92.

19. Кульбіда Н. Структурний аналіз Я-концепції як основи функціонування феномену економічної суб'єктності особистості потенційного підприємця. *Збірник наукових праць НПУ імені М.П.Драгоманова. Психологія*. 2003. С. 215-222.

20. Лазаренко О. В. Емоційне вигорання як фактор впливу на економічну соціалізацію суб'єкта. *Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка*. Київ : НУОУ. 2011. Т. XIII. Ч. 1. С. 238-245.

21. Лазаренко О. В. Соціальний аспект становлення економічної ідентичності в ранній юності (теоретико-емпіричний ракурс). *Вісник*

Національного університету оборони України : збірник наукових праць. Київ : НУОУ. 2013. Вип. 1 (32). С. 83-87.

22. Ложкін Г. В., Комаровська В. Л. Економічна свідомість особистості як психологічний феномен. *Практична психологія і соціальна робота*. 2007. №9 (102). С. 6-12.

23. Макшанов С. И. Профессиональный тренинг. *Психология профессиональной подготовки* / под ред. Г. С. Никифорова. СПб. 1993. С. 44-81.

24. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. Москва : Смысл. 1999. 221 с.

25. Мерзлякова О. Л. Кар'єрні орієнтації старшокласників та вибір типу професійної діяльності в залежності від емоційної спрямованості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2007. №5. С. 148-160.

26. Мороз Л. Основи професійно-психологічного тренінгу (у запитаннях і відповідях) : навчальний посібник. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В. 2004. 130 с.

27. Москаленко В. Методологічні засади дослідження економічної соціалізації особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України/* За ред. С. Д. Максименка. Київ : «ГНОЗИС». 2006. Т. VIII, вип. 1.

28. Москаль Ю. Вітакультурне обґрунтування сучасної цивілізаційної ідентичності. *Інститут експериментальних систем освіти: Інформаційний бюлетень*. Випуск 4. Тернопіль: Економічна думка. 2004. С. 27–28.

29. Москаль Ю. Ідентифікація та ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2005. №3. С. 97–108.

30. Олійник Л. Психодіагностика і корекція : навчально-методичний посібник з практичної психології. Миколаїв. 2010. 218 с.

31. Піонтковська Д.В. Програма розвитку національної ідентичності студентської молоді . *Наукові записки Національного університету*

«Острозька академія». Серія «Психологія». Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія». 2015. Вип. 1. С. 163- 172.

32. Побірченко Н. А. Економічна психологія : навчальний посібник. Київ : Наук. Світ. 2009. Ч.2. 181 с.

33. Пріц А., Викукаль Е. Груповий психоаналіз: Теорія. Техніка. Застосування. Львів : Астролябія. 2006. 312 с.

34. Психологічна енциклопедія. Авт.-упор. Степанов О. М. Київ : Академвидав. 2006. 423 с.

35. Пука Н. В. Національні фактори стану і розвитку української сім'ї. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.13. С. 385-390.

36. Ромек В. Г. Тренинг уверености в межличностных отношениях. СПб. : Речь. 2002. 175 с.

37. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы : теория и практика / пер. с англ. / общ. ред. и вступ. сл. Л. П. Петровской. Москва : Прогресс. 1993. 368 с.

38. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре личности. Одеса : ЮУПУ. 1995. 334 с.

39. Сергєєнкова О. П. Психолого-педагогічна модель само менеджменту як напрям у неперервній професійній підготовці сучасного фахівця ринкової економіки. *Проблеми педагогічної психології: збірник наукових праць*. Луцьк. 2000. №3. С. 79-84.

40. Степанов С. Человек при деньгах. Психология достатка. Питер, Санкт-Петербург, Москва, Харьков, Минск. 2001. 151 с.

41. Терлецька Л. Г. Рольова гра як засіб формування професійно-значущих якостей майбутнього практичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ. 1997. 20 с.

42. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: Етапи становлення. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. №1. С. 49-58.

43. Франкл В. Человек в поисках смысла : *Сборник / Пер. с англ.* М. 1996. 189 с.
44. Фрейд А., Фрейд З. Детская сексуальность и психоанализ детских неврозов. СПб : В.Е. Институт Психоанализа. 1995. 483 с.
45. Фрейд З. Психология бессознательного: сб. произведений / Сост., науч., ред., авт. вступ ст. М.Г.Ярошевский. М : Просвещение. 1989. 448 с.
46. Фромм Э. Человек для себя. М.: Коллегиум. 1992. 253 с.
47. Хашченко В. А. Экономическая идентичность личности: психологические детерминанты формирования. *Психологический журнал*. 2004. Т. 25. № 5. С. 32-49.
48. Худик А. В. Изучение профессиональной направленности в подростковом и юношеском возрасте. Київ : Освіта. 1992. 32 с.
49. Шевченко О.В. Формування національної ідентичності як компоненту Я-образу особистості. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні* / за ред. С.Д. Максименка, В.Т. Циби, Ю.Ж. Шайгородського та ін. Київ : Український центр політичного менеджменту. 2003. С. 409–420.
50. Юнг К. Тэвистокские лекции. Аналитическая психология: ее теория и практика. Київ : СИНТО. 1995. 227 с.
51. Яблонська Т.М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Ін-ту психології ім Г.С. Костюка НАПН 45 України* / за ред. С.Д. Максименка. Київ : Ніка-Центр. 2010. Вип. 38. С. 378– 387.
52. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : *навчальний посібник*. Київ : Либідь. 1996. 264 с.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>